

Demokratia ilman kansaa: EU:n legitimitietin lähteistä

MIKKO JAKONEN – PAUL-ERIK KORVELA

ABSTRACT:
Democracy without "the people": On the sources of EU's legitimacy

In addition to the well-known democratic deficit of the EU there is, allegedly, a "demos-deficit" as well. Many of the attributes of "the people" of Europe are missing, it is claimed, and thus the building of democracy understood as people's power is in vain. We argue that the "no-demos claim" is in some respect misleading. It is, in fact, based on a strange conflation of *demos* and *ethnos*, and it does overlook the way representation actually produces the subject to be represented. In the article, a distinction is made between the fictitious political people and the actual population. Comparing present practices and problems with classical political theory offers rather novel insights to the problem of EU's democracy. Using especially the theories of Aristotle and Thomas Hobbes we arrive at the conclusion that democracy does not need "people" understood as a pre-political unit but, instead, can rely on a more contractual view of creating the common. The "common" that is allegedly missing in Europe can also be found in common future – there is no need to turn to history as the source of common identity, history and destiny. We argue that the EU should not be measured with the yardstick of the nation-states because it can be a totally new type of political community.

Johdanto

Euroopan unionin (EU) yhteydessä on muotoutunut tavaksi puhua demokratiavajeesta. Monitasoinen ja epäselvä hallinto yhdistettynä Euroopan parlamentin varsin pieneen rooliin aiheuttavat epäilyksiä demokratian toteutumisesta. EU ei täytä moniakaan niistä kriteereistä, joita edustuksellisille demokratioidille asetetaan, mutta toisaalta sen hallinnossa on osallistettu monet eturyhmät, alueet ja kansalaisjärjestöt tavalla, jota monissa muissa demokraattisissa järjestelmissä ei ole nähty. Nämä järjestelyt saattavat turvata demokraattiselle hallinnolle tarpeellisen checks & balances -järjestelmän, mutta ne eivät varsinaisesti auta itse demokraattisen subjektin muodostamisessa. Demokratiavajeen lisäksi on nimittäin huomautettu, että demokratian toteuttaminen EU:ssa on jo lähtökohtaisesti hankalaa, koska sillä ei ole kansaa, jota voitaisiin edustaa demokraattisesti. De-

mokratiavaje kääntyykin siis demosvajeeksi eli koko demokratian subjekti näyttää puuttuvan. Kysymys siitä toteutuuko edustus ja päätöksenteko demokraattisesti on luonnollisesti toissijainen siihen kysymykseen nähden ketä ylipäätään pitäisi edustaa. Tässä artikkelissa asiaa tarkastellaan politiikan teorian historian näkökulmasta ja esitetään, että kysymys on demokratiaan liittyvästä perustavanlaatuisista vääринymmärryksistä. Nykytilanteessa EU on käytännössä kansanvalta ilman kansaa ja sen demokratia toimii kyllä jollakin tavalla käytännössä, mutta ei teoriassa.

Demokraattisen subjektin puuttumisen ongelma johtuu nähdäksemme siitä, että EU:n kansanvallan subjektia eli EU:n "kansaa" etsittäessä käytetään väärin kriteerejä. Kansan puuttumiseen liittyvä keskustelu on sotkenut keskenään kaksi eri "kansaa", demoksen ja ethnoksen. Demos ei nähdäksemme EU:sta puutu, eikä demokratia ole koskaan muuta

tarvinnutkaan. Ethnosta eli etniseksi miellettyä kansaa demokratia ei ole koskaan varsinaisesti tarvinnut, joten sitä on turha etsiä myöskään EU:n tapauksessa. Jaottelu voitaisiin tehdä myös sosiologisen kansan (tosiasiallisen väestön) ja poliittisen kansan (fikttiivisen subjektin) välillä. Kaikki edustuksellisen demokratian subjektit, myös kansallisvaltion ”kansat”, ovat tiettyssä mielessä keksittyjä tai tuotettuja. EU:n ongelma liittyy nähdäksemme ainakin osittain siihen, että kansan keinotekoinen luonne tulee kansallisvaltioita selvemmin esille unionissa, jonka päämäärä ja maantieteelliset rajat ovat epäselviä. Ratkaisuja tilanteeseen on periaatteessa kolme: joko jatketaan demokraattisemman EU:n tavoittelemista, myönnettään, että EU ei ole demokraattinen eikä sellaiseksi tule tai kehitetään käsitteitä ja teorioita, jotka vastaavat havaittua institutionaalista todellisuutta paremmin kuin demokratiaan liittyvä teoria ja sanasto. Esitämme, että EU:ta ei pitäisi mitata tai arvioida kansallisvaltioihin tiukasti liittyvien poliittisten käsitteiden kautta, koska EU on jotakin kokonaan erilaista. Monet kansallisvaltiot ovat rakentaneet yhteisen identiteettinsä osittain kuvitellun ja osittain todellisen historian varaan, mutta nähdäksemme EU voisi yhteisen historian sijaan rakentaa identiteettinsä tulevaisuuden varaan (ks. Jakonen & Korvela 2011).

EU politiikan teorian historian näkökulmasta

Tarkasteltaessa EU:ta politiikan teorian historian valossa se näyttää perustuvan omituiseen teoreettiseen sekasotkuun. Peruskäsitteistö on epäselvää ja sidoksissa kokonaan erilaiseen poliittiseen yhteisöön (eli kansallisvaltioon), eri tasojen välisistä valtasuhteista ei vallitse yhteisymmärrystä ja koko projektin päämäärä on hämärän peitossa. Demokratia ja sen ideaalit ovat taas sidoksissa vielä vanhempaan kontekstiin ja ne ovat kokeneet merkitysmuutoksia jo kansallisvaltioiden kontekstiin mukautuessaan.

Tämä ei kuitenkaan ole välttämättä EU:n vika: jos teoriat tai käsitteet ja käytännöt ovat suuressa ristiriidassa, kannattaa mieluummin uudistaa käsitteitä ja teorioita kuin käytännön todellisuutta. Ei ole syytä murehtia sitä, kuinka todellisuus ei konvergoi jonkun ideaalityypin kanssa, vaan parempi olisi yrittää kehittää käsitteitä ja teorioita, jotka sopisivat paremmin nykyoloihin. Toisaalta monessa tapauksessa jo olemassa olevien käsitteiden teorian historian

tunteminen auttaisi ymmärtämään, miksi käytännöt ovat sellaisia kuin ovat. Abstraktit periaatteet eivät ole ”olemassa” muuta kuin instituutioiden ja käytäntöjen kautta, joten demokratiakin on aina sidoksissa historialliseen tilanteeseen.

Keskustelua EU:n demokratiavajeesta käydään käsitteistöllä, teorioilla ja filosofialla, jotka ovat vahvasti sidoksissa kansallisvaltioon. Se, että kansallisvaltiot ovat käytännössä historian saatossa sitoutuneet demoksen sijaan enemmän ethnokseen, ei tarkoita sitä, ettei muunlaista demokratiaa voisi olla. Itse asiassa demokratia ei sinänsä tarvitse ”kansaa”. Terminologisesti tämä kuulostaa paradoksaaliselta, jos demokratia ymmärretään kansanvallaksi. Toisaalta voi huomauttaa, että kysymyksessä on nimenomaan demokratia eikä etnokratia: demokratia ei alunperin perustunut mihinkään etnisen kansan attribuuttiin, ja Aristoteleellakin demokratia on nimenomaan kansalaisvallan (politeia) huono vastinpari. Demokraattisen subjektin tuottamiseen ei välttämättä tarvita yhteistä historiaa, yhteistä kieltä, yhteistä julkista tilaa deliberaatiolle jne. Juuri näiden attribuuttien puuttuminen on saanut jotkut epäilemään, että EU:ssa ei ole mitään kansaa, jota voitaisiin edustaa demokraattisesti. Demokratiavaje on siis oikeastaan jatkuva, eikä sitä voi korjata, jos mitään kansaa ei ylipäätään ole. Kuitenkin voidaan väittää, että demokratia ei tarvitse kansaa tässä mielessä ymmärrettynä, sillä demokraattinenkin hallinta on aina eksklusiivista ja sisältää aina hallinnan kohteita, jotka eivät itse pääse osallistumaan hallitsemiseen. Täytyy muistaa, että Aristoteleen demokratiassa ja kansalaisvallassa subjekti tai toimija on sama. Ero on ainoastaan hallinnan päämäärässä, samalla tavalla kuin esimerkiksi monarkian ja tyrannian toimija on sama ja niiden välinen ero on siis vain siinä, toimiiko hallitsija kokonaisetua vai vain omaa etuaan ajaen.

Ratkaisu tähän näennäiseen kansan puuttumisen ongelmaan on kuitenkin olemassa jo politiikan teorian traditioissa. Poliitiikan teorian historiassa on nimittäin ollut kärjistäen kaksi eri tapaa käsittää kansa toimivana subjektina. On joko oletettu esipoliittinen entiteetti nimeltä kansa, joka on jo olemassa ennen mitään poliittisia järjestelyjä. Monet yhteiskuntasopimusteoreetikot (joskaan eivät kaikki) tekivät vastaavan oletuksen ja ajattelivat, että kansa vain kerääntyy yhteen ja valitsee johtajansa, jo(t)ka ovat/on vastuussa kansalle. Oppi tunnetaan kansan-suvereniteettina. Kaikki poliittinen valta saa siinä

legitimaationsa kansalta, joka on olemassa jo valmiiksi. Toinen vaihtoehto on käsittää poliittinen yhteisö syntyväksi vasta siinä aktissa, jossa johtajat valitaan, perustuslaki säädetään jne. Kansa ei tässä katsannossa ole mikään luonnollinen entiteetti, joka olisi jo valmiina, vaan se syntyy vasta edustamisen aktissa. Ensimmäinen vaihtoehto yleensä vaatii jonkinlaisen ”yhteisen” olemassaoloa ja eksklusion periaatetta jo ennen demokraattisen subjektin muodostamista, jälkimmäinen ei oikeastaan. Ensimmäinen vaihtoehto katsoo menneisyyteen ja löytää yhteisen jaetusta historiasta, jälkimmäinen voisi ainakin ideaalitalanteessa löytää ”yhteisen” myös tulevaisuudesta.

Nähdäksemme EU:ta ei pitäisi mitata kansallisvaltion sidoksissa olevilla käsitteillä ja ideoilla vaan se voisi olla eräessä mielessä kokonaan ”uusi” poliittinen yhteisö, joka voisi rakentaa ”yhteisen” jaetun historian sijasta yhteisen tulevaisuuden varaan. Esitämme, että edustaminen itsessään samalla konstitui edustettavan subjektin myös EU:ssa, eikä sitä tarvitse siis olla olemassa luonnollisena ja esipoliittisena kansana, joka mystisesti kokoontuisi yhteen valitsemaan johtajat ja säätämään itselleen lain. Lisäksi väitämme, että demokraatiavaje johtuu osittain myös epäselvästä kielenkäytöstä. Poliitiikan keskeiset käsitteet ovat usein epäselviä, koska myös käytännöt tai ”todellisuus”, joita niillä yritetään kuvata, ovat epäselviä. Demokraatiavajetta ei yksinkertaisesti voi ratkaista pelkillä institutionaalisilla järjestelyillä, joilla jäsenvaltioita edustetaan yhä demokraattisemmin. Tässäkin mielessä voidaan havaita kaksi eri traditioita: pitäisikö EU:ssa edustaa demokraattisesti jäsenvaltioita vai niiden kansalaisia?

Demokratia myös kestää heterogeenisuutta paljon paremmin kuin on usein ajateltu, mutta toisaalta myös sisältää aina niitä, jotka eivät ole varsinaisesti osallisina päätöksenteossa. Tämä ei ollut ongelma antiikin demokratioissa, eikä se välttämättä ole ongelma nytkään, jos asiantila vain pystytään myöntämään. Kansa ei demokratioissa ainoastaan sankarillisesti ota ohjia omiin käsiinsä, vaadi paikkaansa historiassa ja muokkaa omaa kohtaloaan, vaan myös konstitui itsensä. Samalla se käyttää valtaa suhteessa niihin, jotka jäävät sen ulkopuolelle (antiikissa orjat, naiset, lapset jne., nykyisin laittomat siirtolaiset jne.).

Tarkastelemme seuraavassa kansaa ja siihen liittyviä ulottuvuuksia EU:n tapauksessa. Käsitteen ja ongelmakentän avaaminen auttaa paitsi ymmärtä-

mään, miksi tietyt asiat näyttävät ongelmallisina, myös ehkä osoittamaan tiettyjä suuntia ongelmien ratkaisemiseksi. Tarkastelumme keskiössä on EU:n legitimitietti, ”kansaa”, josta legitimitietin pitäisi juontaa ja tapa, jolla ”kansaa” edustetaan.

Poliitiikan teorian näkökulmasta EU siis pakenee monia määritelmiä. Sen rakenne, funktiot ja koko poliittinen järjestelmä eroavat suuresti minkään valtion tai valtioliiton vastaavista (ks. Kraus 2008). Institutionaaliset järjestelyt ovat epäselviä johtuen eritahtisesta integraatiosta ja käytäntöjen hitaasta harmonisoinnista. Jopa koko integraation päämäärät ovat epäselviä: miten vahvaan integraation tähdätään ja mihin laajeneminen loppuu? Päämäärien epäselvyys on luonnollisesti aiheuttanut koko projektia kohtaan suunnattua kritiikkiä sekä perinteisen oikeiston että vasemmiston riveistä. Poliittisen, sosiaalisen, taloudellisen ja sotilaallisen integraation yhteen kietoutuminen ja toisaalta eritahtisuus yhdistettynä hämärän peitossa oleviin päämääriin tarjoaa hedelmällistä kasvualustaa EU-skeptisille näkemyksille. Paitsi käytäntöjen tasolla, myös teorian tasolla EU näyttää eräessä mielessä epäilyttävältä. Erityisesti, jos se pyrkii olemaan ylikansallinen demokraattinen yhteisö eikä ainoastaan valtioita säätelevä instituutio tai federalistinen poliittinen järjestelmä.

EU voisi kuitenkin olla jotakin täysin uutta poliitiikan teorian kannalta. Se voisi muodostaa poliittisen yhteisön, joka kansallisvaltioista eroten ei rakentaisi identiteettiä jaetun historian, yhteisen kielen, selvästi rajatun territorion tai muun vastaavan varaan. Monet olemassa olevista valtioista ovat rakentaneet identiteettinsä näin, mutta se ei ole missään nimessä välttämätöntä poliittisen yhteisön muodostumiselle. Esimodernilla ajalla esimerkiksi territorio ei ollut mitenkään määräävä poliittisen yhteisön piirre, joten se, että kukaan ei tiedä, mihin EU laajenee tulevaisuudessa, ei ole mikään aito ongelma, joka estäisi poliittisen yhteisön muodostumisen. Siinä missä kansallisvaltiot ovat katsoneet menneisyyteen löytääkseen ”yhteisen”, EU voisi katsoa tulevaisuuteen ja rakentaa yhteisen sillä tavoin. Tämä on tietysti ollut historiallisesti tarkasteltuna enemmän uskonnollinen kuin poliittinen identiteetinmuodostusprosessi. Juuri uskonnot ovat rakentaneet ”yhteisen” lupaukselle paremmasta tulevaisuudesta (ja ne muuttamat utooppiset poliittiset suuntaukset, jotka eivät varsinaisesti ole koskaan muodostaneet mitään yhteisöä). Toisaalta kun Eurooppa viimeksi oli jotta-kuinkin vastaavissa määrin yhtenäinen kuin nyt, sen

taustalla vaikutti juuri uskonnollinen ajatus yhteisestä kristikunnasta. Tässä katsannossa mielenkiintoista on joidenkin katolisten maiden halu liittää EU:n perustuslakiluonnokseen ajatus yhteisestä ja etusta kristillisestä perinnöstä.

Politiikan teorian kannalta ongelma kääntyy siis kysymykseksi siitä, voiko poliittinen yhteisö luoda ”yhteisen”, joka perustuu heterogeenisuuteen ja yhteiseen tulevaisuuteen homogeenisuuden ja yhteisen historian sijaan. Pitäisikö ”yhteisen” rakennus avata kontingenssille sen sijaan, että etsitään yhteistä eurooppalaista kokemusta, kansaa jne., joka vääjäämättä johtaa kohti jotakin jo tunnettua päämäärää? Onko millään poliittisella yhteisöllä varaa myöntää, että se ei ole välttämätön vaan, että ”yhteisen” muodostuminen etenee osittain sattumanvaraisesti; että siihen liittyy ihmisiä, joilla ei ole ollut mitään yhteistä sitä ennen ja että koko prosessin päämäärää ei tiedä kukaan, vaan se muotoutuu itse prosessissa? Pitääkö poliittisen yhteisön etsiä syytä olemassaololleen vai voisiko se etsiä syytä tulemiselle (siis sille minkälaiseksi se tulee muotoutumaan)? Varsinainen ongelma politiikan teorian kannalta liittyy siihen, että moderni politiikan teoria on operoinut olettamuksella, jonka mukaan poliittiset yhteisöt käytännössä syntyvät jostakin esipoliittisesta ”yhteisestä”, joka on jo olemassa ennen mitään poliittisia järjestelyjä. Tätä on kutsuttu mm. kansaksi. Moderni demokratia perustuu ajatuksen kansansuvereniteetista, mikä affirmoi sen, että on olemassa jokin suvereeni entiteetti ennen poliittisia järjestelyjä.

Tarkasteltaessa EU:ta monet politiikan teorian traditioon sisältyvistä itsestäänselvyyksistä pitää arvioida uudelleen, koska ne alkavat näyttää epäilyttäviltä (ks. Kraus 2008, 15). Postnationaalisen poliittisen yhteisön teorian luominen on toinen asia, eikä tässä artikkelissa tietenkään siihen pyritä. Sen sijaan tarkastelun keskipisteen muodostaa tietty modernin politiikan teorian keskeinen solmukohta (kansanedustus-legitimaatio tai demokratia-representatio-suvereniteetti) ja sen uudelleenmuotoilu EU:n kontekstissa. EU:n kansan mahdollinen ”puuttuminen” nimittäin herättää kysymyksen sen legitimitetistä: jos kansaa ei ole, se ei voi legitimoida mitään EU:n toimia. Mitään demokratiavajettakaan ei siis ole, jos kerran ei ole koko kansaa, jota pitäisi edustaa demokraattisesti. Jos legitimitetti taas tulee ainoastaan jäsenvaltioilta (eikä kansalta), sitten EU ei ole muuta kuin valtioliitto tai liittovaltio.

Missä on Euroopan demos?

EU:n demokratiavaje kääntyy itse asiassa helposti demos-vajeeksi, sillä kansaa ei voi edustaa demokraattisesti, jos sitä ei ole ensinkään. Demokratiavaje on siis toissijainen kysymys suhteessa kysymykseen kansan puuttumisesta. Demos-vajeesta on käyty paljon keskustelua, erityisesti Saksassa. Argumentti on ollut, että demokratisoinnin pitäisi seurata kansan luomista (kuten monissa kansallisvaltioissa), eikä demokratiaa voi siis luoda tai demokratiavajetta korjata, jos demokratian subjekti puuttuu. Demos-vajeeseen liittyvissä argumenteissa toisin sanoen esitetään, että pitäisi ensin olla jokin valmis subjekti, jota edustetaan demokraattisesti oikeanlaisilla instituutioilla. Vasta-argumentti on, että itse asiassa edustaminen tuottaa paitsi edustajat, myös edustettavan. Demokratian subjektin ei siis tarvitse olla varsinaisesti olemassa ennen instituutioiden luomista. Kollektiivi-identiteetit tuotetaan muutenkin sosiaalisesti ja kielellisesti, eikä niitä ole olemassa ”luonnollisina” kategorioina.

Tässä on itse asiassa esitetty kaksi politiikan teorian keskeistä linjaa. Ensimmäinen juontaa juurensa luonnollisesta, esipoliittisesta kansasta poliittisen yhteisön kulmakivenä ja sen etymologia (nation, natus) liittyy syntymään. Poliittisen yhteisön jäsenyys määrittäytyy siinä ainoastaan syntymän kautta, liittyen syntymäpaikkaan ja kansan jäsenyyteen. Tämä antiikista periytyvä ja kansallisvaltioille kovin tärkeä idea on havaittavissa edelleen myös kielenkäytön tasolla, sillä esimerkiksi kansalaisuuden saaminen on englanniksi ”naturalization”. Toinen keskeinen teoreettinen traditio liittyy yhteiskuntasopimukseen, jossa ajatellaan, että yhteen keräytyneet ihmiset solmisivat yhteiskuntasopimuksen, joka loisi paitsi hallitsijat, myös alamaiset, so. kansan. Osa yhteiskuntasopimusteoreetikoista piti tätä ainoastaan kuvitteellisena, mutta jotkut ainakin osittain historiallisena tapahtumana. Seuraavassa tarkastellaan tarkemmin näitä kahta eri linjaa kahden politiikan teorian klassikon, Aristoteleen ja Hobbesin, kautta.

Antiikissa demos viittaa kaupunkivaltion eli poliiksen muodostaviin ihmisiin. Thukydides sanoo hyvin selvästi, että demos viittaa koko poliiksen ihmisiin (Peloponnesolaissota, 6.39). Demoksella oli myös toinen merkitys, nimittäin (köyhä) alhaiso, joka vertautuu ehkä antiikin Rooman plebejeihin. Moderni demokratia ja ennen kaikkea sen kritiikki juontavat juurensa jälkimmäiseen merkitykseen, vaikka

kaan ei ole täysin selvää, miksi se assosioitiin juuri plebsin (alhaisen) eikä populaation (kaikkien kansalaisten) valtaan (Roberts 1997, 14). Eräissä mielessä demokratian alku liittyy Kleistheneen aikaan kuitenkin juuri ecclesian eli kansalaiskokouksen vallan kasvuun suhteessa aiempaan hallitsevaan eliittiin. On huomionarvoista, että tämä tapahtui ensin käytännön tasolla (ks. Meier 1970). Vasta myöhemmin sille ryhdyttiin etsimään teoreettisempia perusteluita. Demokratiaan ei liittynyt mitään tasa-arvon vaatimuksia (ne ovat luonnonoikeustraditiosta lähtöisin olevia ja siten myöhempien aikojen lisäyksiä) ja se oli alusta lähtien eksklusiivinen (ks. Greven 2009, 84).

Aristoteleelle demokratia oli alhaisen valtaa ja siten yksi kolmesta huonosta valtiomuodosta hänen kuuluisassa kuusikohtaisessa jaottelussaan. Demokratia oli valtiomuoto, jossa köyhä kansanosia pyrki ajamaan omaa etuaan muiden kustannuksella ja sen hyvä vastinpari oli Aristoteleen jaottelussa politeia eli eräänlainen kansalaisvalta (Politikka, 1279a30–1279b10). Kaikilla poliiksen alueella asuvilla ja työskentelevillä ei kuitenkaan ollut kansalaisen (polites) statusta, eikä demokratiakaan siis tarkoita sitä, että kaikki olisivat osallisena päätöksenteossa.

Aristoteleen teorioissa ainoastaan niillä, joiden molemmat vanhemmat olivat olleet poliiksen kansalaisia, oli täydet poliittiset osallistumismahdollisuudet. Siten julkiseen sfääriin tai anakronistisesti ilmaistuna ”politiikkaan” osallistuivat ainoastaan kansalaiset, ja kansalaisia olivat ne, jotka osallistuivat politiikkaan (Politikka, 1275a–1276a). Sen ulkopuolelle jäi siten valtaosa siitä, mitä nyt nimitettäisiin väestöksi. Naiset, orjat, lapset, metoikit, perioikoit jne. olivat vaille minkäänlaisia poliittisia vaikutusmahdollisuuksia. Ruumiillista työtä tekevät eivät osallistuneet politiikkaan, koska sen edellytys oli vapaus fyysisestä työstä ja tietty hyveellisyys. Antiikissa siis kansa tai väestö sinänsä ei muodostanut poliittista kokonaisuutta, joka voisi legitimoida jonkinlaisen hallinnon. Kysymys oli aina siitä, mitkä osat väestöstä olivat kansalaisia. Esimerkiksi aristokratian tapauksessa hallitseva eliitti oli paljon eksklusiivisempi kuin politeiassa.

Vaihtoehtoisen tarkastelutavan omaksuivat uuden ajan alun yhteiskuntasopimusteoreetikot, kuten Thomas Hobbes. Leviathanissa esitetään, että kansa syntyy yhteisellä sopimuksella, suostumalla suvereenin hallittavaksi. Näin syntynyt valtio jättää ulkopuolelle ne, jotka eivät suostu yhteiskuntasopimukseen. Tässä katsannossakaan kansa ei oikeastaan ota osaa

hallitsemiseen. Se on suvereenin vallan lähde ja subjekti samanaikaisesti. Tämä kansan kaksoisrooli kuvitteellisessa yhteiskuntasopimuksessa on valtion ”outo tuottaminen”, kuten Lucien Jaume on sitä nimittänyt (Jaume 1984).

Hobbesille yhteiskuntasopimus ei edellytä kansan olemassaoloa ennen sopimusta. Itse asiassa juuri sopimusprosessissa epäjärjestyntynyt, konfliktuaalinen ja heterogeeninen massa (multitude) muodostaa itsestään kansan. Kansa ”yhtenä äänenä ja yhtenä mielenä” syntyy kun enemmistön ääni voittaa. Samalla syntyvä suvereeni on myös aina representaatio kansasta. Suvereniteetti ei tule Jumalalta tai luonnosta, vaan ainoastaan kansalta, joka on luovuttanut sen suvereenille, joka edustaa sitä. Demokratia on Hobbesille ensimmäinen valtiomuoto sekä kronologisesti että logisesti, sillä muut legitimit valtiomuodot (aristokratia tai monarkia) voivat syntyä ainoastaan siten, että yhteiskuntasopimuksen luoma kansa luovuttaa suvereniteettinsa demokraattisesti eteenpäin jollekin toiselle edustuselimelle. Demokratia on Hobbesin mielestä kuitenkin varsin epäkäytännöllinen valtiomuoto, koska se johtaa loputtomiin debatteihin, joihin voivat vaikuttaa hyvät retoriset kyvyt omaavat agitaattorit, eikä varsinaisiin päätöksiin päästä helposti. Siten demokratia on aina vaarassa luisua takaisin luonnontilaan (Hobbes 1999, 109–129).

Aristoteleella poliittinen osallistuminen on rajattua. Monet poliiksen toimintaan osallistuvat on suljettu poliittisen vaikuttamisen ulkopuolelle. Kansalaisuus on rajattua ja ainoastaan kansalaiset muodostavat demoksen. Hobbesilla taas kaikki suvereenin vallan alla olevat ovat kansalaisia. Kaikki osallistuvat valtion hallitsemiseen, mutta eivät kuitenkaan aktuaalisesti vaan potentiaalisesti. Selvää on, että esimerkiksi naiset on rajattu aktuaalisen vaikuttamisen sfäärin ulkopuolelle. Mutta modernin ”edustamisen” idean vuoksi kaikki kansalaiset ovat hallitsijan (tai hallitsijoiden) auktoriteetin lähteitä ja siten legitimoivat suvereenin toimet. Siten Hobbes ajattelee jopa monarkian legitimitietin pohjautuvan kansaan.

Mitä annettavaa näillä pohdintoilla sitten on ”Euroopan kansan” tapauksessa? Voidaan ajatella, että esimerkiksi sekä Euroopan parlamentin vaaleissa että monissa kansallisissa vaaleissa havaittava äänestysprosentin lasku muodostaa ongelman demokratian idealeille. Äänestävien ja äänestämättömien välinen ero nimittäin tekee näkyväksi potentiaalisen ja aktuaa-

lisen demoksen välisen eron ja siten demokratian keinotekoisien luonteen. Tilanne on ongelmallinen siksi, että moderni demokratia luulee perustuvansa mieluummin hobbeslaiseseen kuin aristoteliseen malliin, vaikka se käytännössä perustuu juuri Aristoteleen politeiaan eli kansalaisvaltaan. Moderni demokratia ei ole Aristoteleen demokratia eli alhaisen valta, jossa köyhä kansanosajaisi omaa etuaan muista välittämättä. Mutta se ei myöskään ole Hobbesin demokratia, jossa kaikki alueella olevat ja saman suvereenin alla olevat olisivat sen toimien legitimoijia. EU:n ”kansan” tarkempi erittely auttaa ymmärtämään tätä.

EU:n alueella olevat ihmiset voidaan jaotella eri ryhmiin suhteessa poliittiseen valtaan. EU:n alueella on esimerkiksi huomattava määrä laittomia siirtolaisia, joiden ei ajatella olevan sen suvereniteetin lähteitä tai legitimoijia missään mielessä. Lukumääräisesti heitä on joidenkin arvioiden mukaan noin 8 miljoonaa Schengen-alueen sisällä, mikä on tietysti enemmän kuin esimerkiksi Suomen, Viron, Luxemburgin ja Slovenian kansalaiset yhteenlaskettuina. Kokonaisväestömäärästä laittomien siirtolaisten osuus on noin 1,6 %. Toisen ryhmän muodostavat lailliset siirtolaiset. Tähän sisältyvät väliaikaisesti työssä olevat, turvapaikanhakijat, kansalaisuutta tavoittelevat siirtolaiset jne. Myös tämä ryhmä on käytännössä suljettu poliittisen vaikuttamisen ulkopuolelle, vaikkakin paikallisen tason politiikassa heillä saattaa olla mahdollisuus edustukseen. Kolmannen ryhmän muodostaa varsinaisen demos eli kansalaiset, joilla on poliittiset vaikuttamismahdollisuudet kaikilla tasoilla. Tämä ”tosiasiallinen demos” korreloi usein yllättävän hyvin etnisen kansan kanssa. Senkin sisällä on kuitenkin variaatioita, sillä osa siitäkin on käytännössä suljettu poliittisen vaikuttamisen ulkopuolelle (holhouksen alaiset jne.) ja osa jättäytyy sen ulkopuolelle intentionaalisesti. Joissakin maissa lakiin on kirjattu äänestyspakko, jotta edes tämä osa ”kansasta” aktuaalisesti osallistuisi hallitsemiseen äänestämällä.

Aktuaalisen ja potentiaalisen kansan ero on joka tapauksessa suuri. Demokraattinen idea siitä, että kaikki, joita hallinto koskee, pääsevät myös säättämään lakeja ja osallistumaan hallintaan ei selvästikään toteudu. Ottaen huomioon, että demokratian syntykonteksti oli suuresti erilainen kuin esimerkiksi EU, jossa sitä yritetään soveltaa, olisi ehkä syytä muokata myös käsitteitä ja teorioita, koska niiden

kohteetkin ovat muuttuneet. Tosiasiassa siis tarvittaisiin vahvempi erottelu kansan ja populaation välille. Kansa on poliittisesti aktiivinen mutta myös osittain fiktiivinen subjekti, kun taas populaatio on poliittisesti passiivinen objekti, joka on aina reaalin. Vastaavia erotteluja ovat soveltaneet mm. Giorgio Agamben (2000) ja Michel Foucault (2004). Poliittinen kamppailu käydään toisinaan juuri siitä, kuka saa edustaa kansaa ja luoda aktiivisen subjektin. Kansallisvaltioissakin kansa on historiallisesti ”tuotettu” ylhäältäpäin, ja kansallisvaltiotkin ovat väitetystä etnisestä yhtenäisyydestään huolimatta kuviteltuja yhteisöjä (Anderson 2007). Populaatio ei ole sama kuin Hobbesin multitude, kaoottinen ja anarkinen massa, vaan vahvemmin rajattu joukko, johon voidaan soveltaa hallinnan tekniikoita. Se on poliittisesti passiivinen objekti, jota voidaan tarkastella tilastotieteen ja kansantaloustieteen kaltaisilla välineillä ja poliittisilla intentioilla, joiden alkuperä juontaa Malthusin analyysiin.

Olisiko tämän reaalisen ja fiktiivisen subjektin välisen eron myöntäminen vaarallista demokratialle? Jos lasketaan mukaan kaikki poliittisten oikeuksien ulkopuolelle jäävät ja ne, jotka eivät kaikesta huolimatta käytä poliittisia vaikutusmahdollisuuksiaan, huomataan, että yli puolet Euroopan populaatiosta ei osallistu poliittisesti, eikä siten legitimoi EU:n toimia. Kyseessä on todellakin politeia enemmän kuin demokratia Aristoteleen tai Hobbesin mielessä. Pystyykö demokratia jatkamaan ilmeisen fiktiivistä legitimaatiotaan vai tarvittaisiinko kenties uusia käsitteitä? Pitäydytäänkö epäselvissä ja todellisuuden hämärtävissä käsitteissä tietoisesti? Pitäisi-kö luoda käsitteitä, kuten ”poliittinen siviili”, joka sodankäynnin siviilille analogisena tarkoittaisi alueella olevaa, johon toimet vaikuttavat mutta joka ei kuitenkaan itse osallistu niihin?

Heterogeenisen massan organisoiminen poliittiseksi kokonaisuudeksi on polttava ongelma EU:lle. Vaikka globalisaation kuinka väitetään muuttavan asioita, tosiasiassa poliittiset kansalaisoikeudet ovat sidoksissa syntymään, syntyperään ja syntymäpaikkaan. Kansalaisuuden saaminen on tehty tietoisesti hankalaksi ja sitä yritetään edelleen hankaloittaa kansalaisuustestien yms. yleistyessä. Ne ovat myös suunnattu tiettyjä siirtolaisryhmiä vastaan, mikä tuottaa toisinaan paradoksaalisia tilanteita. Eräässä Saksan osavaltiossa esimerkiksi kysytään kansalaisuustestissä suostuuko hyväksymään abortin. Ironia liittyy

siihen, että esimerkiksi nykyinen paavi arvatenkin joutuisi vastaamaan kieltävästi, vaikka on itse saksalainen. Rooman valtakunta tunnetusti antoi kansalaisuuden kaikille niiden alueiden ihmisille, joihin se laajeni. Demokratia ei voi tehdä niin, koska jossakin vaiheessa alkuperäinen tai ”oikea” demos voisi jäädä vähemmistöön. Mihinkään aitoon koko populaation demokratiaan ei olla missään tietävästi edes teorian tasolla pyrkimässä, ja inklusiivisemmat demokratiamallit siirtävät demokratian ideaalit mieluummin kosmopoliittiselle maailmanjärjestöjen tasolle tai globaalien kansalaisyhteiskunnan tasolle kuin olemassa olevien valtioiden laajemman osallistumisen suuntaan (ks. esim. Patomäki & Teivainen 2005). Kysymys on nähdäksemme paljolti siitä, että demokratia ei käytännössä voi myöntää omaa keinotekoisia luonnettaan ja fiktiivistä subjektiaan ja siitä, että käytetyt käsitteet on luotu aivan eri kontekstiin ja ettei niillä ole juurikaan relevanssia nykyisin.

Jos kansaa ei ole olemassa ennen edustamisen aktia, silloin se ei voi myöskään täysin kontrolloida tuota prosessia. Edustajien ei siten tarvitse myöskään edustaa jo olemassa olevia preferenssejä (vrt. Disch 2009, 48), koska preferenssitkin muodostuvat vasta itse prosessissa. Selvää on, että tämä näkemys, vaikkakin se on erässä mielessä paljon tarkempi kuvaus todellisuudesta kuin valmiin kansa-entiteetin oletettava näkemys, pikemmin vetää mattoa edustuksellisen demokratian alta kuin vahvistaa sitä. Myös ajatus siitä, että kaikkien hallinnan kohteiden pitäisi saada mahdollisuus osallistua sääntöjen luomiseen, on selvästi fiktio. Ranskan ja Amerikan vallankumousten tuottama narratiivi kertoo, että ihmiset ovat muodostaneet yhteiskuntasopimuksen, jossa heidän sitä edeltävä vapautensa mistä tahansa hallinnosta säilyy. Ajatus täten syntyneestä poliittisesta tasa-arvosta pitää sisällään kolme aspektia: 1) tasavertaisen mahdollisuuden osallistua hallitsemiseen, 2) tasavertaisen kohtelun lain edessä ja 3) luovuttamattomat perusoikeudet, joita edes heidän itsensä valitsema hallitus tai enemmistö ei voi loukata. Selvää on, että tässä katsannossa empiirisesti suuri osa väestöstä, jota tosiasiallinen hallinta koskee, ei täyty näitä kansalaisen kriteerejä. Samoin demokraattisen kollektiivin eli kansan itsemääräämisen ideaali ei toteudu, jos osa hallinnosta ja säännöstöstä tulee ulkopuolelta. Näissä katsannoissa nykytilanne onkin paitsi postvaltiollinen ja post-nationaalinen, myös post-demokraattinen (Greven 2009, 87–88).

Voidaanko ”demokratiavaje” korjata?

Demokratiavajeen korjausesitykset lähtevät usein instituutioiden tasolta. Oletus on, että demokratiavajeen voisi poistaa parlamentarisoimalla päätöksentekoprosesseja tai demokratisoimalla jäsenmaiden edustusta. Nämä eivät tietenkään auta demos-vajeeseen. Jos kansaa ei ensinkään ole, demokratiaa ei voi luoda instituutioiden demokratisoinnilla, koska demokratian subjekti puuttuu. Joidenkin mielestä koko projekti on tuomittu epäonnistumaan, koska autenttisen demokratian luominen on mahdotonta yhteisen kielen, yhteisen julkisen tilan, yhteisen historian jne. puuttuessa.

Näkemyksemme mukaan ongelma johtuu pitkälti eri kontekstiin tarkoitettujen käsitteiden käytöstä väärässä yhteydessä ja toisaalta siitä, että EU:ta yritetään suotta arvioida kansallisvaltion standardeilla. Monet kansallisvaltiosta lähtevät kritiikit paitsi tekevät perusteettoman vertauksen EU:n ja kansallisvaltioiden välillä myös implisiittisesti yleistävät kansallisvaltion historiallisen kokemuksen välttämättömäksi mille tahansa poliittiselle yhteisölle. Historiallisen likinäköisyyden yksi osoitus on väite, jonka mukaan demokraattinen yhteisö ei voisi olla olemassa ilman tarkasti rajattuja maantieteellisiä rajoja. Tämän näkemyksen mukaan ilman rajoja inklusio tulee epäselväksi ja kansalaiset menettävät kykynsä määritellä ja tavoitella yhteistä hyvää (Kraus 2008, 24). Territoriaalinen järjestys on itse asiassa hyvin uusi ilmiö, eikä sillä ole juurikaan tekemistä itse asian kanssa. Vaikka EU on laajeneva, eikä oikeastaan tiedetä mihin se laajenee, ei se ole mikään ongelma demokratialle. Kansallisvaltioille territorio taas on ollut tärkeä ja se liittyy etnisen nationalismiin ja kansallisromantiikan nousuun 1800-luvulla (ks. Holsti 2004, 73–111).

Osa EU:ta kohtaan esitetystä kritiikistä nojaa implisiittisesti siihen, että EU:lta puuttuu monia kansallisvaltion attribuutteja ja tämä näkemys on itse asiassa myös demos-vajeen taustalla (vrt. Kraus 2008, 25). Tämä on tietysti absurdia, koska EU:n ei tarvitse verrata itseään kansallisvaltioihin. Se voi olla jotakin uutta, jota varten tarvitaan uusia käsitteitä ja uusia teorioita. Myös demos-vajeessa on oikeastaan kysymys siitä, että EU:ta mitataan kansallisvaltion mittapuulla. Oikeastaan se olisikin paremmin kuvattavissa ethnos-vajeeksi, sillä kansa ymmärretään tässä etnisenä. Yhteinen kieli, yhteinen historia jne.

ovat olleet tärkeitä kansallisvaltion kansan tuottamisessa, mutta ne eivät ole olleet keskeisiä demokselle. Demokseen on aina kuulunut myös ei-kansalaisia, eikä poliittisen yhteisön konstituutio ole aina ollut sidoksissa territorioon. Herääkin kysymys, onko mitään syytä etsiä ethnosta, jos tarkoitus on rakentaa demokratiaa? Demokratia ei koskaan ollut etnokratia, eikä poliittisesta päätöksenteosta ulkopuolella olevien suuri määrä ole koskaan ollut ongelma demokratialle. Monet nykyisistä kansainvälisen politiikan ongelmista johtuvatkin juuri kansan ja valtion inkongruenssista. Periaatteessa kansoilla on kansainvälisessä järjestelmässä itsemääräämisoikeus, mutta tosiasiaa ”kansoja” on joidenkin arvioiden mukaan n. 2 500 kun valtioita on vain 195. Selvää on siis, että jotkut kansat asuvat useamman valtion alueella, joisakin valtioissa asuu useampia kansoja jne. Koko tapa tarkastella asiaa on vanhentunut, eikä itsenäisyyden myöntäminen joillekin kansoille esimerkiksi välttämättä mitenkään paranna heidän tilannettaan. Poliitiikan teoriassa on kuitenkin myös sellaisia suuntauksia, joille esimerkiksi suvereniteetti tai kansa eivät ole olleet niin keskeisiä (ks. Chignola & Duso 2005). EU voisikin kenties kääntyä enemmän näiden suuntaan mieluummin kuin rakentaa fetissimäistä demokratiaa, joka on kuitenkin joka tapauksessa fiktio. Paneurooppalaisuus, federalismi ja republikanismi ovat tietysti vaikuttaneet EU:n syntyyn, mutta käytännössä ne edustavat monien mielestä juuri niitä seikkoja, joihin EU:n ei pitäisi kehittyä (so. liittovaltioksi, joka vähentää jäsenvaltioiden suvereniteettia).

Kynyisesti voisi huomauttaa, että demokratia on peruseriaatteistaan huolimatta aina perustunut pienen eliitin valtaan ja muiden eksklusioon, vaikka puheen tasolla kysymys onkin kansanvallasta. Tämä on oletuksena myös uuden ajan alun politiikan teoreetikoilla, jos he puhuvat ”kansasta”. Kansa ei heidänkään teorioissaan sisällä esimerkiksi naisia, eikä kansa poliittisena subjektina koskaan tarkoita koko populaatiota. Monet teoreetikot kuten Machiavelli ja Hobbes suoraan kiistävät koko väestön osallistumisen poliittiseen päätöksentekoon (so. äänioikeuden laajentamisen kaikille). Vaikka Machiavellikin oli eräässä mielessä *governo largon* eli laajapohjaisen tasavallan kannattaja, ei hänen tasavaltansa tietenkään tarkoittanut kaikkien alueella olevien osallistamista. Monet asiaan romantisoivammin suhtautuvat, kuten Rousseau, kirjoittivat puolestaan hyvin pienelle ja homogeeniselle yhteisölle. Rousse-

aun Genevessä tietyt suoran demokratian ideaalit olisi ehkä ollut mahdollista toteuttaaakin, mutta jo Pariisi oli niille liian suuri, kuten Rousseau itsekin toteaa. EU:n demokratian ongelma kääntyykin tässä katsannossa siihen, että se muistuttaa liikaa alkupeleistä demokratiaa ja liian vähän kansallisvaltioissa toteutettua demokratiaa. Kansallisvaltioiden demokratia on kuitenkin lähinnä fiktio ja olisi täsmällisempää myöntää, että kysymys on vain siitä, kenelle kansalaisen status myönnetään ja ketkä jäävät poliittisen vaikutusmahdollisuuden ulkopuolelle.

Kun ottaa huomioon, että kansallisvaltion kapasiteetti asettaa toimintalinjoja siirtyä yhä enemmän ylikansalliselle tasolle, EU:n demokratia kohtaa suuria ongelmia legitimizeetin kannalta, jos sitä tarkastellaan kansallisvaltion valossa. EU:n legitimizeetille on kaksi vaihtoehtoista alkuperää: se tulee joko Euroopan kansasta tai sitten jäsenvaltioista. Valinta on siten joko Euroopan ihmisten tai Euroopan valtioiden välillä. Demokratiavajetta voidaan korjata joko edustamalla jäsenvaltioita demokraattisemmin tai edustamalla Euroopan kansaa/ihmisiä demokraattisemmin. Monet reformit tähtäävät siihen, että valtioiden intressit ja edustus saadaan balanssiin. Autenttisen ja demokraattisen poliittisen yhteisön pitäisi kuitenkin kohdistaa huomio mieluummin kansan edustamiseen kuin valtioiden edustamiseen. Rousseauin termein Euroopan kansan ”yleistahdon” pitäisi olla tärkeämpi kuin valtioiden partikulaaristen intressien.

Kansaan ei luultavasti kuitenkaan usein haluta kiinnittää huomiota, koska se luo liikaa ongelmia. Jos oletetaan joku Euroopan kansa, joudutaan myös samalla määrittelemään, ketkä eivät kuulu siihen. Vaateet Euroopan pitämisestä eurooppalaisena ovat kuuluneet (ääri)oikeiston agendaan monissa EU:n jäsenmaissa, ja muutenkin on havaittavissa jaottelu niiden välillä, jotka kokevat olevansa aidosti eurooppalaisia suhteessa niihin, joita pidetään jostakin syystä ulkopuolisina Euroopan sisällä (Liang 2007). On vaikea sanoa, mitkä piirteet kuuluvat eurooppalaiseen identiteettiin, mutta on varsin helppo sanoa, mitkä eivät kuulu siihen. Kansa-termin käyttö aiheuttaa EU:n kontekstissa ongelmia, joten demokratiavajetta on mieluummin korjattu muuttamalla valtioiden edustusta demokraattisemmaksi kuin yrittämällä luoda varsinaista ”kansaa”.

Demokraattista kollektiivia ei kuitenkaan voi taikoa esiin pelkillä institutionaalisilla järjestelyillä, väitetään. Monet institutionaalisia reformeja demo-

kratiavajeen ratkaisuksi tarjoavat itse asiassa kääntävät päälaelleen demokratiateoriat, joiden mukaan demokratian legitimitietin pitäisi syntyä kollektiivisesta halusta itsemäärämiseen: demokratiavajetta ei voi siis ratkaista luomalla hallituksen kansalle (government for the people), vaan demokratian pitäisi syntyä kansasta (government by the people) (ks. Kraus 2008, 19). Lisäksi demokraattisen hallinnon pitäisi olla kansalaisten valtaa (government of the people), mikä viittaa osallistumisen ja kiistämissen mahdollisuuksiin.

Näissäkin teorioissa kansa oletetaan kuitenkin jo olemassa olevaksi entiteetiksi, joka ”haluaa määrätä itsestään ja omista asioistaan” ennen mitään poliittisten instituutioiden syntymistä. Vaihtoehtoinen tapa olisi ajatella Frank Ankersmitin (2002) tavoin, että edustus luo sekä edustajat että edustettavan. Siinä katsannossa Euroopan kansa on olemassa, jos sitä kerran edustetaan Euroopan parlamentissa. Ei ole kuitenkaan selvää, edustetaanko parlamentissa kansaa vai jäsenvaltiota. Jopa Euroopan parlamentin jäsenillä itsellään on tästä hyvin eräviä näkemyksiä. Jäsenvaltioissa odotetaan edustajien ajavan esimerkiksi Suomen asiaa, vaikka tosiasiaissa he ovat oman ryhmänsä jäsenenä ajamassa laajemmin Euroopan asiaa. Odotus voi toisinaan olla hyvinkin ristiriitainen, jos oletetaan, että esimerkiksi tiettyyn puolueeseen kuuluvan Euroopan parlamentin jäsenen pitäisi ajaa Suomen hallituksen tavoitteita Euroopan tasolla, vaikka hänen oma puolueensa on oppositiossa Suomessa. Autenttisen demokraattisen yhteisön kannalta ongelma on myös siinä marginaalisessa roolissa, joka Euroopan parlamentilla on EU:n kokonaistoimintaa ajatellen. Edustajien tulisi siis demokratian kannalta ilman muuta ajaa ensisijaisesti Euroopan kansan asiaa mieluummin kuin jäsenvaltioiden. Toisaalta on eräissä mielessä kehäpäätelmä olettaa, että vaikkapa Euroopan laajuiset kansanäänestykset samalla tuottaisivat sen kollektiivin, jonka mielipidettä siinä kysytään. Demokraattinen mielipiteenmuodostus nähdään instituutioiden tarkoituksena, kun joistakin näkökulmista sen pitäisi olla instituutioiden muodostamisen lähtökohta (Kraus 2008, 20). Hobbeslaisittain tässä ei kuitenkaan ole ongelmaa: kansa voi ihan hyvin muodostua vasta siinä aktissa, kun sitä ryhdytään edustamaan.

Instituutioiden uudistaminen, perustuslain (tai perussopimuksen) luominen sekä EU:n presidentin ja ulkoministerin virkojen perustaminen lisäävät monissa epäluuloa siitä, että EU on kääntymässä

kohti federalismia ja katkaisemassa viimeisetkin siteet ”kansaan”. Pelätään, että Euroopan perustuslaki peittää taakseen uuden ja epämiellyttävän totuuden (Somek 2008). Äärioikeiston menestys monissa maissa saattaa olla indikaattori siitä, että vahvat kansalliset narratiivit nousevat jälleen vastauskuna Euroopan yhteisen projektin epämääräisyydelle. Samaan aikaan on havaittavissa nousevaa kritiikkiä euroestablismenttia ja koko projektin elitistisyyttä kohtaan. Joissakin maissa euroskeptisyys on tietysti ollut suurta koko ajan.

Halua Euroopan kansan parempaan edustamiseen Euroopan valtioiden sijaan EU:n tasolla ei näytä oikeastaan olevan. Jos EU:n ulkopolitiikka yhtenäistyy entistä enemmän, kyseenalaistuvat monet sen kansainvälisessä sfäärissä ylläpitämät roolit. Jos EU:lla todellakin on tulevaisuudessa yksi ja yhtenäinen ulkopolitiikka, on täysin perusteetonta ja ristiriitaista, että EU:n jäsenmailla on esimerkiksi kaksi pysyvää paikkaa YK:n turvallisuusneuvostossa (Ranskan ja Iso-Britannian). Loogisuuden nimissä yhden EU:n paikan pitäisi riittää, koska Ranska ja Iso-Britannia eivät voisi edes teoreettisesti äänestää eri tavalla, jos EU:lla olisi yhtenäinen ulkopolitiikka. Samalla tavalla EU:n melkein kolmekymmentä paikkaa YK:n yleiskokouksessa ovat täysin perusteettomia, jos ulkopolitiikka on yhteinen. Samalla logiikalla esimerkiksi USA:lla pitäisi olla YK:ssa oma edustaja jokaisesta osavaltiostaan. EU:n kansan korostaminen EU:n valtioiden sijaan vähentäisi siis EU:n vaikutusvaltaa kansainvälisessä järjestelmässä ja sen instituutioissa, kuten YK:ssa. Toisaalta myös EU:n presidentin ja ulkoministerin henkilövalinnat kertovat selkeästi siitä, että jäsenvaltiot eivät ole halukkaita jättämään suurten linjojen määrittelyä jäsenvaltioita ylemmälle tasolle. Värittömien ja eräissä mielessä harmittomien hahmojen valinta virkoihin kertoo jäsenvaltioiden halusta säilyttää toimintavapauksia itsellään.

Vaikka on oletettu, että demokraattisten valtioiden haluna olisi tehdä myös kansainvälisestä järjestelmästä demokraattinen, näin ei ole tapahtunut. Kant ja myöhemmin monet ns. demokraattisen rauhan teoretikot usko(i)vat, että tasavaltalainen tai demokraattinen valtiomuoto poistaisi levitessään myös sodat. Argumentti liittyy siihen, että jos kansa saisi päättää, se ei koskaan lähtisi sotaan. Sotia kuitenkin edelleen esiintyy ja ne ovat varsin suosittuja demokraattisissakin maissa. Kansainvälistä järjestelmää ei puolestaan ole haluttu demokratisoida, koska se

tietäisi lännen hegemonian loppua kansainvälisessä järjestelmässä. Koko demokraattisen kansallisvaltion ideaali ja sen leviäminen lännen ulkopuolelle aiheuttaa edelleen ongelmia, koska monissa ei-läntisissä maissa esimerkiksi uskonnollinen ja etninen heterogeenisuus on nähty vahvan valtion muodostamisen esteeksi. Kun todellisuus ei konvergoi lännestä tulevan käsitteen kanssa, yritetään usein muokata todellisuutta käsitteen sijaan.

Tulevaisuudessa yhä ilmeisemmäksi käyvä länsimaisen elämänmuodon sopimattomuus globaalilla tasolla toteutettavaksi herättää kysymyksiä myös siitä, kannattaako länsimaisiin traditioihin ja kansallisvaltioihin sidoksissa olevia hallintomuotoja kuten demokratiaa levittää edelleen. Paljon öljyä, vettä, sähköä ja viljelysmaata vaativa länsimainen elämäntapa ei luultavasti ole kestävä, jos se katsotaan kaikkien ”oikeudeksi” tai välttämättä modernisaation mukana tuomaksi kehitykseksi. Myös demokratian liittyminen tähän kuvioon on ilmeistä, ja länsimaissa on perusteetta kuviteltu, että esimerkiksi aasialaisten yhteiskuntien modernisoituminen väistämättä johtaisi demokratiaan (ks. Mahbubani 2008). EU:n kaltaisten instituutioiden tapauksessa näyttää myös sille, että jopa länsimaat ovat menossa kohti ei ainoastaan post-nationaalista vaan myös post-demokraattista hallintoa.

Johtopäätökset

Demokratiasta puhumista vaikeuttaa se, että siitä on tullut kaiken legitimoiva taikasana tai maskotti samalla, kun aitoa demokratiaa vaativat ovat jo ryhtyneet irrottamaan sitä valtioista ja puhumaan kosmopoliittisesta demokratiasta, globaalista kansalaisyhteiskunnasta ja vastaavista. Demokratian eräänlainen fetissiluonne hankaloittaa sen sisällöstä käytävää keskustelua, ja toisaalta aidomman demokratian toteuttaminen väijäämättä vähentäisi EU:n vaikutusvaltaa kansainvälisessä sfäärissä.

Tarkoituksemme ei ole ollut nostalginen rousseaulaisen korruptoitumattoman ”kansan” etsiminen – kansan, joka olisi viisauden ja hyveen varasto ja demokratian aito subjekti. Kysymys on ollut enemmän siitä, voiko demokratisoituminen tapahtua ylikansallisten kompromissien ja valtiotason intressien sovittamisen kautta vai tarvitsisiko se kenties jotakin autenttisempaa rakennusmateriaalikeinon. Tämä autenttisempi subjekti ei kuitenkaan tarvitse

välttämättä etnisen kansan attributteja, eikä EU:n tarvitse suhteuttaa itseään kansallisvaltioiden toimintatapoihin, koska se on hyvin erilainen poliittinen yhteisö.

Demokratia ei ole helppo käsite, eikä se ole koskaan ollut ongelmaton käytäntöjen osaltakaan. EU:n demokratia näyttää kuitenkin erityisen problemaattiselta. Joidenkin väitteiden mukaan (esim. Somek 2008) EU on itse asiassa aivan uudenlainen poliittinen yhteisö, jossa kansalaisten ajatellaan olevan esensiaalisesti toisistaan erillään ja jossa kollektiivisen kansalaisten toiminnan sijaan poliittiset päätökset ja ongelmat pitäisi jättää ylikansalliselle asiantuntijoiden verkostolle. Poliittinen yhteisö, jossa politiikka itsessään on jätetty joillekin muille tai siirretty ulkopuolelle, voi kuulostaa vain ja ainoastaan ongelmalliselta. EU:n legitimitetti on myös epäselvä: politiikan teorian pohdinnat suvereenin synnystä eivät koskaan olettaneet, että suvereeni voisi luovuttaa valtuutuksen eteenpäin. Hobbes sanoo jopa suoraan, että tämä tarkoittaisi suvereenin loppua. Kansa antaa suvereenille oikeuden hallita itseään mutta ei muita, eikä tätä valtuutusta voi siirtää toisaalle.

Kansa on myös legitimitetin lähteenä ja valtuutuksen antajana joutunut hieman epäsuosioon erityisesti 1930-luvun tapahtumien myötä. Jos ajatellaan että kansalla on esipoliittinen ja esiperustuslaillinen suvereniteetti ja ylin lainsäädäntövalta, diktaattorien on toisinaan helppo kaapata tämä valtuutus ja väittää toimivansa kansan parhaaksi ja sen haluamalla tavalla. Siten valtion suvereniteetti ja kansansuvereniteetti voisivat itse asiassa olla jopa törmäyslinjalla. Suvereniteetti itsessään on myös hyvin ongelmallinen käsite (ks. Krasner 1999), sillä EU:n jäsenvaltiot eivät enää täytä westfalenilaisen suvereniteetin määritelmää, koska niiden lainsäädäntö tulee ylikansalliselta taholta, eivätkä ne voi siten täysin määrätä omasta alueestaan.

On selvää, että muuttuneet tilanteet tarvitsisivat uusia teorioita ja käsitteitä. Bodin ja Hobbes olivat ensimmäisten joukossa lanseeraamassa politiikan teoriaan suvereniteetin käsitettä, koska sitä tarvittiin. Benthan lanseerasi 1780-luvulla kansainvälisen oikeuden (international law) käsitteen, koska oli syntynyt valtioiden välinen oikeusjärjestelmä, joka tarvitsi oman termin. Vastaavia muutoksia on käynnissä nytkin ja politiikan teorian käsitteistö on jälkijunassa näiden muutosten suhteen. Valtion, demokratian, suvereniteetin ja kansan keskeiseen asemaan nostavan politiikan teorian sijaan on myös muita

vaihtoehtoja. EU:n tapauksessa kenties paremmin soveltuvia olisivat esimerkiksi sellaiset politiikan teorian traditiot, joissa ei ole niinkään kiinnitetty huomiota mm. suvereniteettiin (ks. esim. Chignola & Duso 2005).

Eräässä mielessä kansan puuttumisessa ei ole kysymys muusta kuin siitä, että poliittinen ja sosiologinen (tai väestötieteellinen) kansan käsite ovat eri asioita ja ristiriidassa. Poliittinen kansa, joka irrottautuu luonnosta, ryhtyy muokkaamaan itselleen roolia historiassa ja erottautuu muista kansoista muodostamalla identiteetin itselleen, on pelkkä fiktio. Tämä fiktio käyttää kuitenkin aktuaalista valtaa suhteessa sosiologisempaan kansan käsitteeseen tai väestöön. Demokratialle se ei ole koskaan ollut varsinainen ongelma, sillä on ymmärretty, että vain osa kansasta tosiasiaa hallitsee demokraattisessa tai kansanvaltaisessa valtiomuodossa. Ranskan vallankumouksen tuottama ”kansaa” on epämääräinen ja muodoton juuri siksi, että se muodostui edeltävän feodaalisen ja hierarkkisen yhteiskunnan vastakohdaksi. Siinä missä aiemmin jokaisella oli paikkansa ja asemansa, suurten vallankumousten jälkeinen kansa poliittisena entiteettinä on eräässä mielessä abstraktio, jolla ei ole mitään sosiologista ulottuvuutta (vrt. Disch 2009, 49). Se ei kuvaa mitään todellisuutta vaan on enemmän normatiivinen. Kansaa ei ole olemassa ennen edustusta, mutta myöskään edustus ei tuota kansaa muuta kuin fiktiivisenä entiteettinä. Siten edustuksellinen demokratia ei ole välttämättä yhtään sen ”parempi”, vaikka väestönlaskuja tehtäisiin viikoittain ja edustusta ja vaalipiirejä muokattaisiin lyhyellä aikajänteellä koko ajan paremmin vastaamaan väestötieteellistä tai sosiologista todellisuutta.

Poliittinen kansa on yksi entiteetti siinä missä edustettava kansa on heterogeeninen. Demokratia toimii käytännössä sen vuoksi, että nämä kaksi eri kansan käsitettä ovat sekoittuneet, eikä se varsinaisesti ole ollut koskaan ongelma, että tämä fiktiivinen entiteetti ei vastaa todellisuutta. Teoreettisesti tämä kuitenkin säilyy ongelmana autenttisemmän demokratian luomiselle, sillä kansa, jonka legitimitietin hallinto perustuu, ei ole sama kuin se kansa, jota se hallitsee. Silloin myöskään demokratian perusehdot, kaikkien osallistumisen mahdollisuus ja järjestelmän ulkopuolisen hallinnan puute, eivät toteudu.

LÄHTEET

- Agamben, Giorgio. 2000. *Means without end*. Minnesota: University of Minnesota Press.
- Anderson, Benedict. 2007. *Kuvitellut yhteisöt: Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Tampere: Vastapaino.
- Ankersmit, Frank. 2002. *Political representation*. Stanford: Stanford University Press.
- Aristoteles. 1981. *Politics*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Chignola, Sandro ja Duso, Giuseppe. 2005. *Sui concetti giuridiche e politiche della costituzione dell'Europa*. Milano: Franco Angeli.
- Disch, Lisa. 2009. The people as ”presupposition” of representative democracy: An essay on the political theory of Pierre Rosanvalon. *Redescriptions* 12, 47–71.
- Foucault, Michel. 2004. *Sécurité, territoire, population*. Paris: Galilard/Seuil.
- Greven, Michael. 2009. The erosion of democracy: The beginning of the end? *Redescriptions* 13, 83–102.
- Hobbes, Thomas. 1998. *Leviathan*. Oxford: Oxford University Press.
- Hobbes, Thomas. 1999. *Humane nature and De Corpore Politico*. Oxford: Oxford University Press.
- Hobbes, Thomas. 2003. *On the citizen*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Holsti, Kalevi. 2004. *Taming the sovereigns: Institutional change in international politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jakonen, Mikko & Korvela, Paul-Erik. 2011. Kansanvaltaa ilman valmista kansaa. *Aamulehti* (Alakerta) 4.1.2011.
- Jaume, Lucien. 1984. *Hobbes et l'État représentatif moderne*. Paris: PUF.
- Krasner, Stephen. 1999. *Sovereignty: Organized hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press.
- Kraus, Peter. 2008. *A Union of diversity: Language, identity and polity-building in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Liang, Christina. (ed.). 2007. *Europe for the Europeans: The foreign and security policy of the populist radical right*. Burlington: Ashgate.
- Mahbubani, Kishore. 2008. *The new Asian hemisphere: The irresistible shift of power to the east*. New York: Public Affairs.
- Meier, Christian. 1970. *Die Entstehung des Begriffs "Demokratie"*. Frankfurt: Suhrkamp.
- Patomäki, Heikki & Teivainen, Teivo. 2005. *Globaali demokratia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Roberts, Jennifer. 1997. *Athens on trial: The antidemocratic tradition in western thought*. Princeton: Princeton University Press.
- Somek, Alexander. 2008. *Individualism: An essay on the authority of the European Union*. Oxford: Oxford University Press.
- Thucydides. 1975. *The History of Peloponnesian war*. London: Heineman.